

TURKISTONDA JADIDCHILIK HARAKATINING VUJUDGA KELISHI VA RIVOJLANISHI

THE EMERGENCE OF THE JADID MOVEMENT

Toshmatova Namunaxon Abdurasulovna

Farg'ona shahar 1-sonli texnikumi Tarix fani o'qituvchisi

odiljonovsaidbek08@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada Turkistonda jadidchilik harakatining vujudga kelishi, uning tarixiy asoslari, jadid namoyandalarining ma'rifatparvarlik faoliyati hamda xalq hayotidagi o'rni keng yoritilgan. Shuningdek, jadidlarning ta'lim tizimi, matbuot, teatr va milliy uyg'onish jarayonidagi xizmatlari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Jadidchilik, Turkiston, ma'rifat, usuli jadid, Behbudiy, Avloniy, Fitrat, G'aspirali, milliy uyg'onish, taraqqiyot.

XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Turkiston hududida yuzaga kelgan jadidchilik harakati o'zbek xalqi tarixida muhim o'rin egallaydi. Ushbu harakat xalqni ilm-ma'rifatli qilish, zamonaviy bilimlarni yoyish hamda milliy uyg'onishni ta'minlashga qaratilgan edi. "Jadid" so'zi arab tilidan olingan bo'lib, "yangi" degan ma'noni anglatadi.

Jadidlar eski usuldagi ta'lim tizimini yangilash, xalqni savodli qilish va taraqqiyot sari yetaklashni o'z oldilariga maqsad qilib qo'yganlar. Ular Turkiston xalqlarining kelajagi ilm-fan va ma'rifat bilan bog'liq ekanligini yaxshi tushunganlar. Shu sababli jadidlar jamiyatning barcha sohalarida islohotlar o'tkazishga intilganlar.

Turkiston hududining Rossiya imperiyasi tomonidan bosib olinishi mahalliy aholining siyosiy, iqtisodiy va madaniy hayotiga katta ta'sir ko'rsatdi. Mustamlakachilik siyosati natijasida xalqning turmush darajasi pasayib, milliy qadriyatlar cheklana boshladi. Shu bilan birga, ta'lim tizimi ham zamon talabiga javob bermay qolgan edi.

Maktab va madrasalarda asosan diniy fanlarga o'qitilib, matematika, geografiya, tarix va tabiiy fanlarga yetarli e'tibor qaratilmagan. Natijada yoshlarning dunyoqarashi torayib, ilm-fan rivojidan ortda qolish kuzatilgan. Yevropa davlatlarida ilm-fan va texnika jadal rivojlanayotgan bir davrda Turkiston ziyolilari xalqni uyg'otish va zamonaviy taraqqiyot yo'liga olib chiqish zarurligini anglab yetdilar. Ana shu ehtiyoj jadidchilik harakatining shakllanishiga sabab bo'ldi. Jadidlar xalqning savodxonligini oshirish, zamonaviy bilimlarni yoyish va milliy ongni shakllantirish orqali jamiyatni taraqqiyotga olib chiqishni maqsad qilganlar.

Jadidlarning asosiy maqsadi xalqni ma'rifatli qilish va milliy taraqqiyotga erishish edi. Ular "usuli jadid" deb atalgan yangi o'qitish tizimini joriy etdilar. Bu tizim orqali bolalar tez va oson savod chiqarib, dunyoviy fanlarni ham o'rganish imkoniyatiga ega bo'ldilar. Jadidlar eski maktab tizimining kamchiliklarini bartaraf etishga harakat qildilar. Ular o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, zamonaviy dunyoqarashga ega bo'lishi va jamiyatda faol ishtirok etishini muhim deb hisoblaganlar. Bundan tashqari, jadidlar milliy uyg'onish va ozodlik g'oyalarini ham ilgari surganlar. Ular Turkiston xalqining rivojlangan davlatlar qatoridan joy olishini orzu qilganlar.

Jadidchilik harakatining shakllanishida Ismoil G'aspiralining xizmatlari katta bo'ldi. U musulmon xalqlarini ilm-ma'rifat orqali taraqqiyotga chaqirib, "Til, fikr va ishda birlik" g'oyasini ilgari surgan. Bu g'oya Turkiston jadidlari orasida keng yoyilgan.

Mahmudxo‘ja Behbudiy jadidchilik harakatining eng yirik namoyandalaridan biri edi. U yangi usuldagi maktablar tashkil qilib, ko‘plab darsliklar yaratgan. Behbudiy teatr san’atining rivojlanishiga ham katta hissa qo‘shgan.

Munavvarqori Abdurashidxonov Toshkentda jadid maktablarini tashkil etib, yoshlarni zamonaviy bilim olishga undagan. Abdulla Avloniy esa pedagog va ma’rifatparvar sifatida xalq ma’rifati rivojiga katta hissa qo‘shgan.

Abdurauf Fitrat jadidchilik g‘oyalarini adabiyot va siyosiy faoliyat orqali targ‘ib qilgan. Uning asarlarida milliy uyg‘onish, mustaqillik va ozodlik g‘oyalari muhim o‘rin egallaydi.

Jadidlarning eng katta xizmatlaridan biri yangi usuldagi maktablar tashkil etish bo‘ldi. Bu maktablarda bolalar qisqa muddat ichida savod chiqarib, matematika, tarix, geografiya va tabiiy fanlarni ham o‘rganish imkoniyatiga ega bo‘ldilar. Jadid maktablarida yangi darsliklar va zamonaviy o‘qitish metodlari qo‘llanilgan. Bu esa yoshlarning dunyoqarashi kengayishiga sabab bo‘lgan. Jadidlar qizlar ta’limiga ham alohida e’tibor qaratganlar. Chunki ular jamiyat taraqqiyoti uchun ayollarning savodli bo‘lishi muhim deb hisoblaganlar.

Jadidlar xalq ongini uyg‘otishda matbuotning ahamiyatini yaxshi tushunganlar. “Taraqqiy”, “Sadoyi Turkiston” va “Oyna” kabi gazetalar orqali ilm-ma’rifat va taraqqiyot g‘oyalari targ‘ib qilindi. Mazkur nashrlar xalqning siyosiy va ijtimoiy ongini oshirishga xizmat qilgan. Gazeta va jurnallarda ta’lim, madaniyat, iqtisodiyot va siyosatga oid maqolalar chop etilgan. Teatr san’ati ham jadidlar faoliyatida muhim o‘rin egallagan. Behbudiyning “Padarkush” dramasi o‘zbek dramaturgiyasining ilk namunalaridan biri hisoblanadi. Spektakllar orqali xalqning muammolari yoritilib, odamlarni fikrlashga undashgan.

Jadidchilik harakati Turkiston tarixida milliy uyg‘onish davrining boshlanishiga sabab bo‘ldi. Jadidlar tufayli yangi maktablar ochildi, darsliklar yaratildi va xalq orasida ma’rifat keng yoyildi. Jadidlar milliy istiqlol va ozodlik

g'oyalarining shakllanishiga ham katta ta'sir ko'rsatganlar. Ularning faoliyati keyinchalik mustaqillik g'oyalarining rivojlanishiga zamin yaratdi. Sovet hokimiyati davrida ko'plab jadidlar "xalq dushmani" sifatida qatag'on qilindi. Behbudiy, Fitrat va boshqa ko'plab ziyolilar repressiya qurboniga aylandi. Shunga qaramay, ularning ma'rifatparvarlik g'oyalari xalq qalbida saqlanib qoldi.

Xulosa qilib aytganda, jadidchilik harakati o'zbek xalqi tarixidagi eng muhim ma'rifiy harakatlardan biridir. Jadidlar xalqni ilm-ma'rifatga chorlab, milliy uyg'onish va taraqqiyot yo'lini ochib berdilar. Ularning ta'lim, matbuot, teatr va adabiyot sohasidagi faoliyati bugungi kunda ham katta ahamiyatga ega. Jadidlarning ilm orqali taraqqiyotga erishish g'oyasi hozirgi davrda ham dolzarb hisoblanadi. Bugungi yoshlar jadidlarning boy merosidan o'rnak olib, ilm-fan va zamonaviy texnologiyalarni egallashga intilishlari zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar.

Qosimov B. , Yusupov Sh. , Dolimov U. , Rizaev Sh. , Ahmedov S. Milliy uyg'onish davri o'zbek adabiyoti. – Toshkent: Ma'naviyat, 2004.

Jadidchilik: islohot, yangilanish, mustaqillik va taraqqiyot uchun kurash (Xalqaro ilmiy konferensiya materiallari). – Toshkent: Universitet, 1999.

Dolimov U. Turkistonda jadid maktablari. – Toshkent: Universitet, 2006

Jadid namoyandalarining shaxsiy asarlari va to'plamlari

Behbudiy Mahmudxo'ja. Tanlangan asarlar. 2 jildlik. – Toshkent: Ma'naviyat, 2006.

Fitrat Abdurauf. Tanlangan asarlar. 2-jild. – Toshkent: Ma'naviyat, 2000.

Avloniy Abdulla. Turkiy Guliston yoxud axloq. – Toshkent: O'qituvchi, 1992.

Munavvarqori Abdurashidxonov. Tanlangan asarlar / Mas'ul muxarrir: S. Sodiqov. – Toshkent: Ma'naviyat, 2003.

Cho'lpon Abdulhamid. Kecha va kunduz (Rim). – Toshkent: Sharq, 2000.